

VRAK – MUSEUM OF WRECKS
ARKEOLOGISK RAPPORT 2021:1

HARGSHAMN

ARKEOLOGISK UTREDNING

ÖSTHAMMAR SÖDERHARG 15:1, ÖSTHAMMAR SVINNÖ 6:1, BÖRSTIL 289 M.FL
EDEBO-, HARG-, HÄVERÖ-, SINGÖ- SAMT BÖRSTILS SOCKNAR
ÖSTHAMMAR - OCH NORRTÄLJE KOMMUN
UPPSALA OCH STOCKHOLMS LÄN

HÅKAN ALTROCK

en del av STATENS MARITIMA OCH TRANSPORTHISTORISKA MUSEER

VRAK – MUSEUM OF WRECKS
ARKEOLOGISK RAPPORT 2021:1

HARGSHAMN

ARKEOLOGISK UTREDNING

ÖSTHAMMAR SÖDERHARG 15:1, ÖSTHAMMAR SVINNÖ 6:1, BÖRSTIL 289 M.FL
EDEBO-, HARG-, HÄVERÖ-, SINGÖ- SAMT BÖRSTILS SOCKNAR
ÖSTHAMMAR - OCH NORRTÄLJE KOMMUN
UPPSALA OCH STOCKHOLMS LÄN

HÅKAN ALTROCK

Vrak – Museum of Wrecks
en del av Statens maritima
och transporthistoriska museer

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.vrakmuseum.se
www.smtm.se

Statens maritima och transporthistoriska museer är
miljöcertifierade enligt ISO 14001.

2020 Vrak – Museum of Wrecks
Arkeologisk rapport 2021:1
ISSN: 1654-4927

Layout: ETC Kommunikation
Omslagsbild: Håkan Altrock

Tryck: Elanders Sverige AB 2021

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY),
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>.
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Spridningstillstånd Sjöfartsverket Dnr.19–04489.

INNEHÅLL

Sammanfattning	6
Bakgrund	6
Syfte och metod	8
Topografi och kulturmiljö	8
Tidigare undersökningar	9
Genomförande	9
Resultat	10
Diskussion och tolkning	12
Referenser	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14

SAMMANFATTNING

Under hösten 2020 gjorde Statens maritima och transporthistoriska museer (SMTM) en utredning av ett antal områden i farleden in mot Hargshamn som skulle muddras. Då muddringsarbetet redan hade påbörjats var det endast tre av de åtta berörda områdena som ännu var orörda. Trots det avsöktes samtliga områden med side scan sonar och tre indikationer (samtliga inom de orörda områdena) dyk-

besiktigades. Det kunde konstateras att samtliga tre var naturliga formationer och inte fornlämningar.

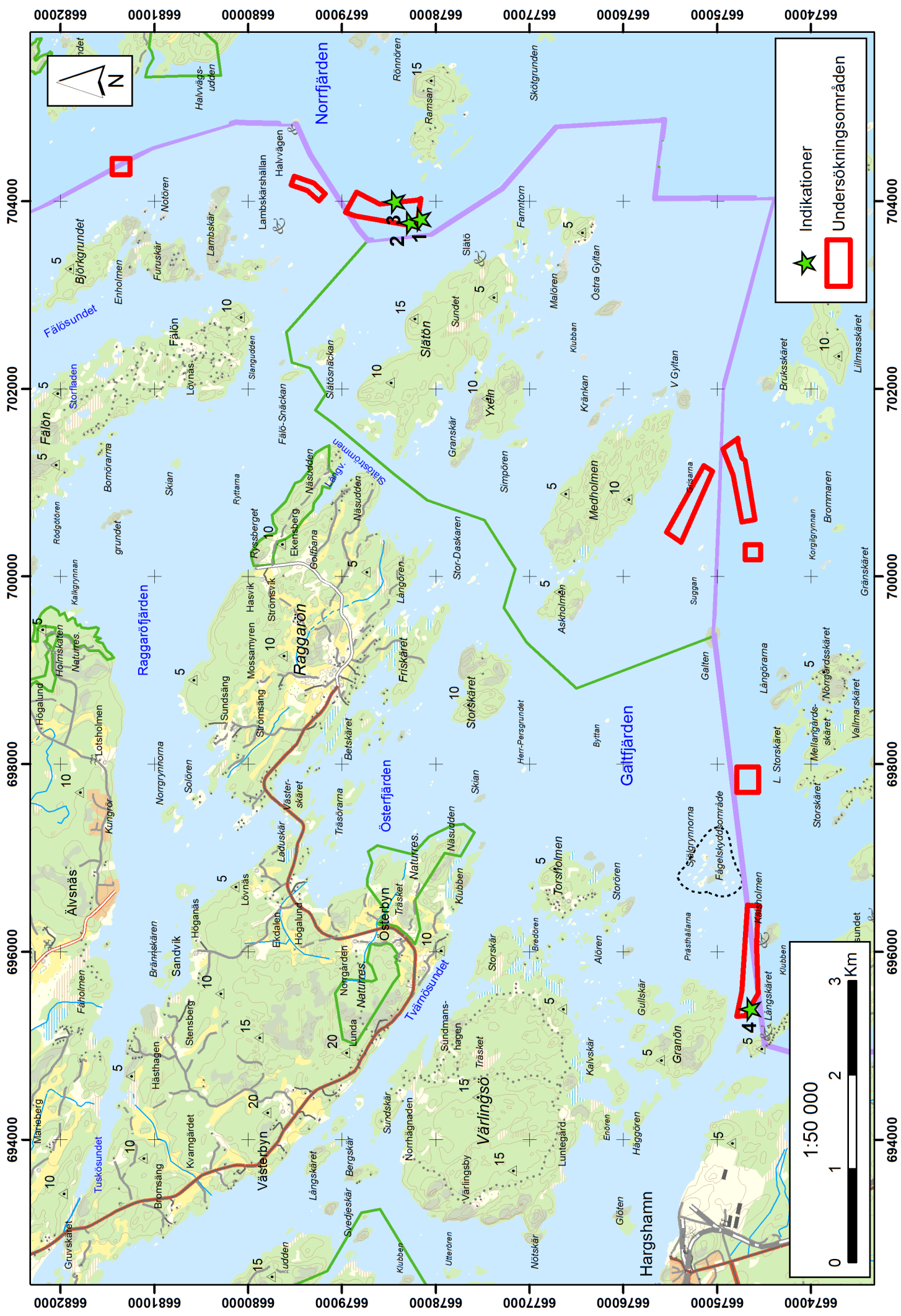
Även en fjärde indikation hittades med sonar. Denna låg strax utanför ett av undersökningsområdena där arbete pågick och undersöktes inte av dykare. Den bedömdes baserat på sonarbilden vara en fartygslämning, men inte fornlämning.

BAKGRUND

Mot bakgrund av att Hargshamn AB under hösten 2020 genomförde muddringsarbeten i farleden som leder in till Hargshamn gjorde Statens maritima och transporthistoriska museer (SMTM) bedömningen att området behövde undersökas av marinarkeologer, varvid en bidragsansökan med bilagd undersökningsplan skickades till Länsstyrelsen i Uppsala län.

Ansökan beviljades och 2020-10-26 till 2020-10-29 genomförde SMTM undersökningar av de platser i farleden som skulle sprängas och muddras för att öka djupet. Syftet med den arkeologiska utredningen var fastställa om det i de områden som berörs av muddringen finns fornlämningar som skulle kunna skadas av det planerade arbetet.

FIGUR 1. . Karta över den arkeologiska utredningens åtta områden i farleden in mot Hargshamn. Lantmäteriets terrängkarta (SWEREF99TM), licensierad CC0, bearbetad av Håkan Thorén och Håkan Altrock, SMTM. Skala 1: 50 000.

SYFTE OCH METOD

Syftet med undersökningen var att fastställa om det i de områden som berörs av muddringen finns fornlämningar som skulle kunna skadas av det planerade arbetet.

Samtliga områden, även de där muddringsarbe-

ten hade genomförts eller pågick avsåg söktes med sidescan sonar och tre indikationer, samtliga inom de ännu orörda områdena dykbesiktigades. Det kunde konstateras att samtliga tre indikationerna var naturliga formationer och inte fornlämningar.

TOPOGRAFI OCH KULTURMILJÖ

Under senare delen av 1500-talet anlade kronan ett av sina skeppsvarv i Harbovik bredvid nuvarande Hargshamn. Det var ett relativt stort skeppsvarv under perioden 1570-1610-talet då flottans skeppsgårdar decentraliserades och även större skepp fick byggas på landsortsvarven. Här byggdes skepp som Harbo Lejonet med 20 kanoner och Gamla Kronan som förde 32 kanoner.

Från 1610 återupptogs nybyggandet av skepp på Stockholms skeppsgård och en centralisering inleddes då många av de mindre varven lades ned. 1616/17 var nybyggnadsverksamheten på de mindre

landsortsvarven koncentrerad till endast Västervik och Harbovik där det sistnämnda blev det sista varvet att läggas ned, 1623. (Fredholm 2014: 10-11).

1668 lät Gustaf Otto Stenbock anlägga Hargs bruk och stångjärn skeppades härifrån till Stockholm. 1719 Bränner Ryssarna bruket och de omgivande byarna men verksamheten återupptogs och ägde bestånd ända till 1921. På 1870-talet byggdes järnvägen till Hargshamn som blev en viktig utskippningshamn. Härifrån skeppas därefter järnmalm från Dannemora gruva. Även virke var en viktig utförselvara härifrån (Nordström 1987: 77ff).

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Inga marinarkeologiska undersökningar har oss veterligen utförts vid Hargshamn eller de områden som omfattas av utredningen.

GENOMFÖRANDE

Samtliga områden inklusive dumpningsområdet av-söktes med Deep Vision side scan sonar, med 340kHz frekvens. Resultatet analyserades sedan och tre indikationer i ett av de områden som ännu var orört av muddringsarbetena undersöktes med dykare.

Något som också var speciellt med detta jobb var att det skedde sprängningar inom muddringsområdena längre in i skärgården samtidigt som vi dykbe-

siktigade indikationerna i de orörda områdena. Hur en dykare påverkas av undervattenssprängningar och lämpligt säkerhetsavstånd har förstås med flera faktorer att göra så som storleken på laddningarna och avstånd etc. För att vara på den säkra sidan så såg vi till att inte ha dykare i vattnet under sprängning även när sprängningen var långt från dykplatsen.

RESULTAT

Sonarkarteringen gav tre indikationer som ansågs intressanta nog att undersöka med dykare. Det visade sig i samtliga fall vara naturliga formationer utan kulturhistoriskt intresse.

Det enda människotillverkade föremålet vi

hittade var en mindre fartygslämning (ID4) som låg strax utanför områdena. Att döma av utseendet på sonarbilden är detta en modern båt och den dykbesiktigades inte.

ID	WSG 84	SWEREF 99 TM	Tolkning	Antikvarisk bedömning
1	60°11.356' N 18°40.578' E	N 6678166 E 703812	Stenröse i slänt	Ej fornlämning
2	60°11.419' N 18°40.545' E	N 6678281 E 703775	Sten på kulle i slänt	Ej fornlämning
3	60°11.499' N 18°40.793' E	N 6678442 E 703996	Kant i botten	Ej fornlämning
4	60°9.712' N 18°31.283' E	N 6674648 E 695392	Fartygslämning	Övrig kultur-historisk lämning

ID 1

En stenhög i en slänt. Ingen fornlämning.

FIGUR 2. ID 1. Stenröse. Foto: Jim Hansson, SMTM.

ID 2

Stenar vid en kant i botten. Ingen fornlämning.

FIGUR 3. ID 2. Tegelsten och stenar vid en kant i botten. Foto: Jim Hansson, SMTM.

ID 3

ID 3 visade sig vara en kant i botten. Ingen fornlämning.

FIGUR 4. ID 3. En kant i botten. Foto: Jim Hansson, SMTM.

DISKUSSION OCH TOLKNING

Av de åtta områdena som påverkades av muddringarna var det tyvärr endast tre där arbetena inte hade hunnit påbörjats och som alltså var orörda. Om det fanns något kulturhistoriskt intressant i de muddrade områdena eller där man dumpade det man fick upp kan vi inte veta säkert. Förhoppnings-

vis skulle företaget som sköter muddringarna ha rapporterat om de vid något tillfälle fick upp trävirke eller andra människotillverkade föremål även om detta skulle ha inneburit stopp och fördyrning av muddringsprojektet.

REFERENSER

Tryckta källor

Nordström, Alf (1987). Bergsmän och brukspatroner. Stockholm: Gidlund

Fredholm, Mikael (2014). Ridö Skeppsgård 1614-1615: en jämförande studie med Harbovik. Examensarbete kandidatkurs i historia, VT 2014

Kartor

Lantmäteriet, GSD Terrängkartan

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Statens maritima och transporthistoriska museers (SMTM) dnr: 5.3.1-2020-1737

Länsstyrelsens dnr, beslutsdatum: 435-8142-2020, 2020-10-23

Fornreg uppdragsnummer: 202100108

SMTM projektnr: 2081180

SMTM projektledare: Håkan Altrock

Orsak till utredningen: Fördjupning av farled

Undersökningstyp: Arkeologisk utredning

Undersökningstid: 2020-10-26 till 2020-10-29

Plats/Fastighet: Farleden in mot Hargshamn. Östhammar Söderharg 15:1, Östhammar, Svinö 6:1, Norrtälje Järsjö 3:4, Norrtälje Järsjö S 11, Norrtälje HäveröVeda 1:3, Norrvreta 2:5 samt Östhammar Fälön 1:4, Uppsala län

Socken: Edebo-, Harg-, Häverö-, Singö- samt Börstils socknar

Kommun: Östhammars- och Norrtälje kommun

Län: Uppsala- och Stockholms län

Landskap: Uppland

Koordinatsystem: Sweref99 TM

Dokumentationshandlingar:

Rapporten förvaras digitalt på Riksantikvarieämbetets webbplats Forndok.

Digitalt dokumentationsmaterial: Video, stillbildsfotografier och digitala ritningar förvaras digitalt på Statens maritima och transporthistoriska museers servrar. Samtlig lagring är redundant och backupkopior förvaras på fysiskt skild plats från huvudlagringen. Hårdvaran till lagringen byts ut med 3 till 4 års mellanrum för att upprätthålla feltolerans och rätt lagringskapacitet. Vid den digitala hanteringen av dokumentationsmaterialet och rapportframställningen har följande programvaror använts: Microsoft Word, Photo Shop, Deep View m.fl.

Fotografier: 4 st fotografier arkiveras i databasen PRIMUS på Statens maritima och transporthistoriska museer. Fotonr: Fo223506DIG - 223509DIG.

GIS/mätdata: arkiveras på Statens maritima och transporthistoriska museers servrar.

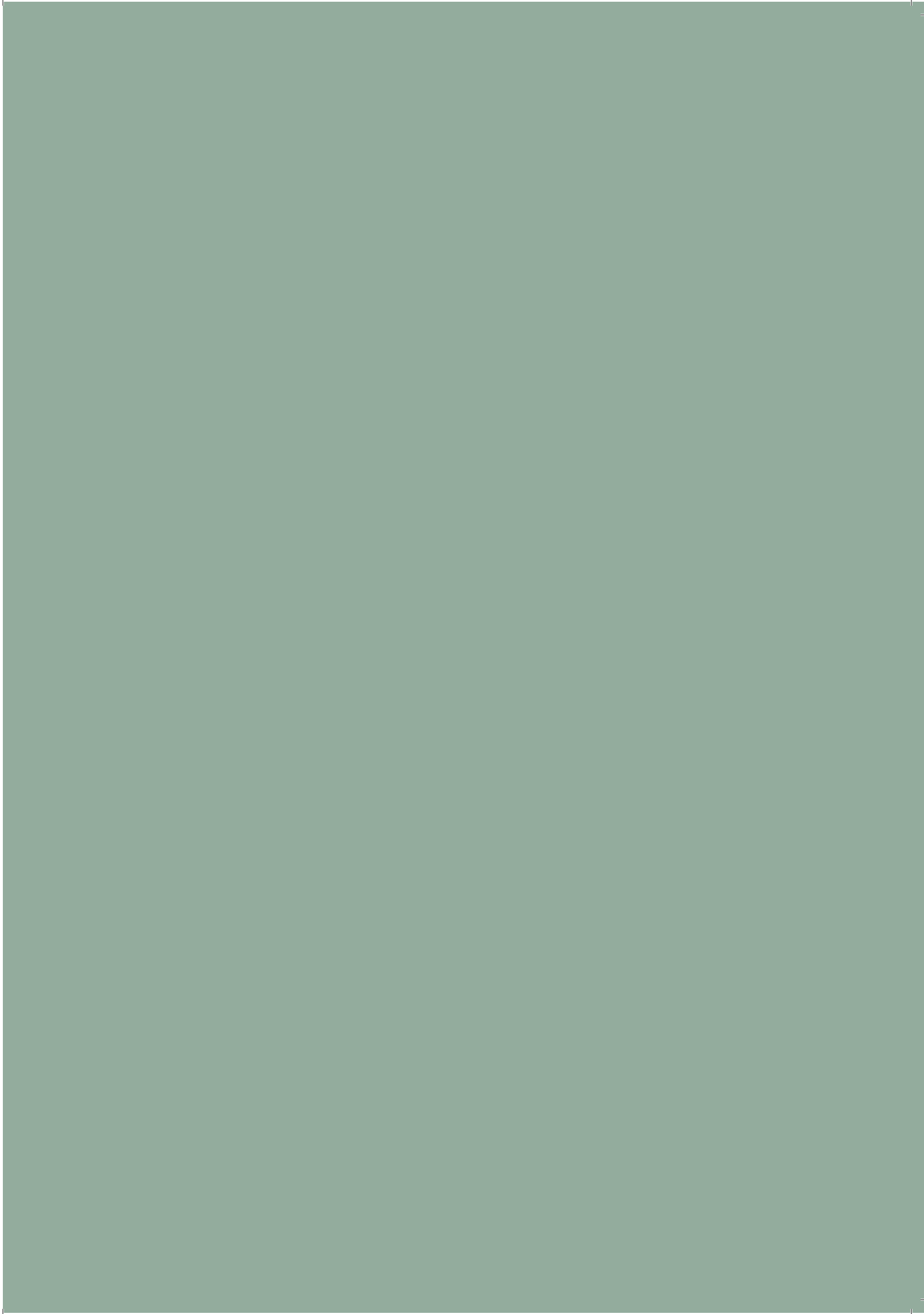
Fynd: Inga fynd tillvaratogs.

Deltagarförteckning SMTM

Jim Hansson

Håkan Altrock

Mikael Fredholm

HARGSHAMN

Under hösten 2020 gjorde Statens maritima och transporthistoriska museer (SMTM) en utredning av ett antal områden i farleden in mot Hargshamn som skulle muddras. Då muddringsarbetet redan hade påbörjats var det endast tre av de åtta berörda områdena som ännu var orörda. Trots det avsöktes samtliga områden med side scan sonar och tre indikationer (samtliga inom de orörda områdena) dykbesiktigades. Det kunde konstateras att samtliga tre var naturliga formationer och inte fornlämningar.

VRAK
MUSEUM OF
WRECKS

BOX 27131
102 52 STOCKHOLM

WWW.VRAKMUSEUM.SE
WWW.SMTM.SE